

Magda Olesiuk-Okomska

Handel ludźmi jako kodeksowe przestępstwo transnarodowe

Human trafficking as a transnational crime penalized in the Penal Code

Masowe przemieszczanie się ludności, będące pokłosiem konfliktu zbrojnego wywołanego napaścią Rosji na Ukrainę, oraz działania reżimu białoruskiego m.in. w zakresie przemytu migrantów, wpływają na zwiększenie się ryzyka występowania procederu handlu ludźmi na terytorium naszego kraju. Polska jako kraj pochodzenia, tranzytowy i docelowy dla ofiar handlu ludźmi, będąc stroną licznych multilateralnych umów międzynarodowych, przyjęła na siebie szereg zobowiązań m.in. w zakresie kryminalizacji transnarodowego przestępstwa handlu ludźmi.

Celem niniejszego opracowania jest wskazanie, jakie regulacje międzynarodowe nakładają na polskiego ustawodawcę zobowiązanie do objęcia penalizacją handlu ludźmi w prawie wewnętrznym oraz określenie, czy przepisy polskiego Kodeksu karnego realizują zobowiązania międzynarodowe Polski w tym zakresie, wynikające z przyjętych wielostronnych umów międzynarodowych.

Słowa kluczowe: prawo karne, prawo międzynarodowe, transnarodowe prawo karne, przestępstwa transnarodowe, handel ludźmi.

The mass movement of people resulting from the armed conflict caused by Russian invasion of Ukraine, as well as the actions of the Belarusian regime consisting of migrant smuggling, among others, increase the risk of human trafficking in our territory. Poland, as a country of origin, transit and destination for victims of human trafficking, in numerous multilateral international agreements has assumed a number of obligations related to criminalization of transnational crime of human

trafficking. The paper aims at identifying international regulations obliging the Polish legislator to penalize human trafficking in domestic law, as well as determining whether the provisions of the Polish Penal Code fulfill these obligations.

Key words: criminal law, international law, transnational law, transnational crimes, human trafficking.

Wprowadzenie

W najnowszym raporcie nt. handlu ludźmi w Polsce¹, opracowanym w Departamencie Spraw Międzynarodowych i Migracji Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji, zwrócono szczególną uwagę na zwiększone ryzyko występowania procederu handlu ludźmi na terytorium naszego kraju w związku z masowym przemieszczeniem się ludności, będącym pokłosiem konfliktu zbrojnego wywołanego napaścią Rosji na Ukrainę, i faktem, że Polska, m.in. ze względu na swoje położenie geograficzne oraz podjęte działania pomocowe, stała się jednym z głównych kierunków migracji dla uchodźców z Ukrainy. W tym samym kontekście zwrócono także uwagę na działania reżimu białoruskiego, które określono jako „instrumentalizację nielegalnej migracji oraz mające cechy agresji hybrydowej”². Wydarzenia te determinują podejmowane w kraju starania na rzecz zapobiegania handlowi ludźmi i jego zwalczania. Niemniej, proceder ten w dalszym ciągu występuje i – jak się przewiduje, m.in. z uwagi na powyższe okoliczności – może przybierać na sile.

Handel ludźmi jako złożone zjawisko społeczne, pozostaje w obszarze zainteresowania wielu dziedzin nauki, w tym nauk prawnych. Zarówno z perspektywy prawa międzynarodowego, jak i krajowego prawa karnego, podnieść należy, iż stanowi on jedno z przestępstw transnarodowych³, czyli zachowań, których zwalczanie jest priorytetem społeczności międzynarodowej, a których obowiązek kryminalizacji i penalizacji w ustawodawstwach wewnętrznych wynika z zawartych przez dane państwo

¹ Handel ludźmi w Polsce. Raport 2022, Departament Spraw Międzynarodowych i Migracji, Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji, Warszawa 2023, dostępny pod adresem: <https://www.gov.pl/web/handel-ludźmi/handel-ludźmi-w-polsce-raport-2022> (sierpień 2023 r.).

² Ibidem, s. 2.

³ Termin wprowadzony przez N. Boistera, zob. N. Boister, *An Introduction to Transnational Criminal Law*, Wydawnictwo Oxford University Press, Oxford 2012.

wielostronnych umów międzynarodowych. W zakresie przeciwdziałania handlowi ludźmi celem wypracowanych standardów jest, przede wszystkim, umiędzynarodowienie jego ścigania i karania jego sprawców oraz ochrona praw jego ofiar.

Polska jako kraj pochodzenia, tranzytowy i docelowy dla ofiar handlu ludźmi, jest stroną licznych multilateralnych umów międzynarodowych poświęconych kwestii jego zwalczania i przyjęła na siebie szereg zobowiązań międzynarodowych w tym zakresie. Celem niniejszego opracowania jest wskazanie, czy krajowe regulacje karne realizują normy wynikające z zobowiązań międzynarodowych Polski do objęcia penalizacją handlu ludźmi.

Handel ludźmi w prawie międzynarodowym

Handel ludźmi stał się przedmiotem regulacji międzynarodowych na początku XX w., a pierwszymi aktami międzynarodowymi poświęconymi tej problematyce były: Międzynarodowe porozumienie dotyczące zwalczania handlu żywym towarem z dnia 18 maja 1904 r., mające na celu zapewnienie „pełnoletnim kobietom oszukiwanym lub zmuszanym, zarówno jak kobietom i dziewczętom małoletnim” skutecznej ochrony przeciwko procederowi „znanemu pod nazwą »Handlu białemi«”; oraz Międzynarodowa konwencja dotycząca zwalczania handlu żywym towarem z dnia 4 maja 1910 r., mająca na celu „uczynić możliwie najskuteczniejszym zwalczanie procederu pod nazwą »handlu żywym towarem«”. Polska do obu aktów przystąpiła dnia 12 stycznia 1921 r.⁴

W art. 23 pkt c Traktatu pokoju między mocarstwami sprzymierzonymi i skojarzonymi i Niemcami z dnia 28 czerwca 1919 r. (Paktu Ligi Narodów)⁵, państwa członkowskie Ligi Narodów (LN) powierzyły jej „ogólny nadzór nad porozumieniami w sprawie handlu kobietami i dziećmi [...]”. Oba akty (z 1904 r. i 1910 r.) włączono do dorobku prawnego LN i opublikowano w Serii Traktatów LN⁶.

⁴ Oświadczenie Rządowe z dnia 8 września 1922 r. w przedmiocie przystąpienia Rzeczypospolitej Polskiej do Międzynarodowego Porozumienia z dnia 18 maja 1904 roku i do Międzynarodowej Konwencji z dnia 4 maja 1910 roku, podpisanych w Paryżu, dotyczących zwalczania handlu żywym towarem (Dz.U. z 1922 r. Nr 87, poz. 783).

⁵ Dz.U. z 1920 r. Nr 35, poz. 200.

⁶ M. Pawłowski, Międzynarodowe standardy ścigania handlu ludźmi i ochrony jego ofiar, Wydawnictwo Helsińska Fundacja Praw Człowieka, Warszawa 2014, s. 19.

Pod auspicjami LN, dnia 30 września 1921 r. uchwalono Międzynarodową Konwencję o zwalczaniu handlu kobietami i dziećmi⁷, aby „zapewnić w sposób bardziej kompletny zwalczanie handlu kobietami i dziećmi”; a dnia 11 października 1933 r. – Konwencję międzynarodową dotyczącą zwalczania handlu kobietami pełnoletnimi⁸. W 1937 r. przygotowano projekt kolejnej konwencji, jednakże ostatecznie nie doszło do jej podpisania.

Dnia 20 października 1947 r., Zgromadzenie Ogólne Organizacji Narodów Zjednoczonych (ZO ONZ) uchwaliło Protokół zmieniający Konwencję z 1921 r. i Konwencję z 1933 r.⁹; a dnia 3 grudnia 1948 r. Protokół zmieniający Międzynarodowe porozumienie dotyczące zwalczania handlu żywym towarem z 1904 r. i Międzynarodową Konwencję dotyczącą zwalczania handlu żywym towarem z 1910 r. (nie ratyfikowany przez Polskę)¹⁰.

Dnia 2 grudnia 1949 r. ZO ONZ uchwaliło Konwencję w sprawie zwalczania handlu ludźmi i eksploatacji prostytucji¹¹. Do podpisu otwarto ją dnia 21 marca 1950 r. w Lake Success, a Polska ratyfikowała Konwencję w 1952 r.¹² Zgodnie z art. 28 zastąpiła ona postanowienia czterech poprzednich konwencji¹³, których strony stały się jej stronami. Konwencja ujęła handel ludźmi jako zjawisko towarzyszące prostytucji.

⁷ Dz.U. z 1925 r. Nr 125, poz. 893. Zob. także Oświadczenie Rządowe z dnia 25 września 1925 r. o złożeniu dokumentu ratyfikacyjnego Międzynarodowej Konwencji o zwalczaniu handlu kobietami i dziećmi, podpisanej w Genewie dnia 30 września 1921 r. (Dz.U. z 1925 r. Nr 125, poz. 894).

⁸ Dz.U. z 1938 r. Nr 7, poz. 37. Zob. także Oświadczenie Rządowe z dnia 29 stycznia 1938 r. w sprawie złożenia przez Polskę i inne państwa dokumentów ratyfikacyjnych oraz zgłoszenia przystąpienia do konwencji międzynarodowej z dnia 11 października 1933 r. dotyczącej zwalczania handlu kobietami pełnoletnimi (Dz.U. z 1938 r. Nr 7, poz. 38).

⁹ Protokół o zmianie Konwencji o zwalczaniu handlu kobietami i dziećmi, zawartej w Genewie dnia 30 września 1921 r., oraz Konwencji o zwalczaniu handlu kobietami pełnoletnimi, zawartej w Genewie dnia 11 października 1933 r., podpisany w Lake Success dnia 12 listopada 1947 r. (Dz.U. z 1950 r. Nr 59, poz. 405). Zob. także Oświadczenie Rządowe z dnia 14 czerwca 1951 r. w sprawie ratyfikacji przez Polskę Protokołu o zmianie Konwencji o zwalczaniu handlu kobietami i dziećmi, zawartej w Genewie dnia 30 września 1921 r. oraz Konwencji o zwalczaniu handlu kobietami pełnoletnimi, zawartej w Genewie dnia 11 października 1933 r., podpisanego w Lake Success dnia 12 listopada 1947 r. (Dz.U. z 1951 r. Nr 59, poz. 406).

¹⁰ Więcej o Protokole: https://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtidsg_no=VII-6&chapter=7&clang=en (sierpień 2023 r.).

¹¹ Dz.U. z 1952 r. Nr 41, poz. 278.

¹² Ustawa z dnia 29 lutego 1952 r. o ratyfikacji otwartej do podpisu w Lake Success dnia 21 marca 1950 r. Konwencji w sprawie zwalczania handlu ludźmi i eksploatacji prostytucji (Dz.U. z 1952 r. Nr 13, poz. 78). Zob. także

¹³ Porozumienia z 1904 r. i Konwencji z 1910 r. (wraz z Protokołem je zmieniającym z 1948 r.), Konwencji z 1921 r. i z 1933 r. (wraz z Protokołem je zmieniającym z 1947 r.).

Konwencja w sprawie wszelkich form dyskryminacji kobiet, przyjęta przez ZO ONZ dnia 18 grudnia 1979 r.¹⁴, która – w stosunku do Polski – weszła w życie dnia 3 września 1981 r.¹⁵, w art. 6 zobowiązała strony do podjęcia wszelkich stosownych kroków, w tym również ustawodawczych, w celu położenia kresu wszelkim formom handlu kobietami.

W art. 35 Konwencji o prawach dziecka, przyjętej przez ZO ONZ dnia 20 listopada 1989 r.¹⁶, która – w stosunku do Polski – weszła w życie dnia 7 lipca 1991 r.¹⁷, strony zobowiązały się do podejmowania wszelkich kroków o zasięgu krajowym, dwustronnym i wielostronnym dla przeciwdziałania uprowadzeniom, sprzedaży bądź handlowi dziećmi, dokonywanych dla jakichkolwiek celów i w jakiegokolwiek formie.

Dnia 25 maja 2000 r. przyjęto w Nowym Jorku Protokół fakultatywny do Konwencji o prawach dziecka w sprawie handlu dziećmi, dziecięcej prostytucji i dziecięcej pornografii¹⁸. Polska ratyfikowała Protokół dnia 31 grudnia 2004 r. i wszedł on w życie dnia 4 marca 2005 r.¹⁹ W art. 1 wprowadzono zakaz handlu dziećmi, rozumianego – zgodnie z art. 2 pkt. a – jako „jakiegokolwiek działanie lub transakcję, w drodze której dziecko przekazywane jest przez jakąkolwiek osobę lub grupę osób innej osobie lub grupie za wynagrodzeniem lub jakąkolwiek inną rekompensatą”.

W kontekście handlu dziećmi, strony zobowiązały się, w art. 3 ust. 1 lit. a, zapewnić, jako minimum, pełne objęcie swoim prawem kryminalnym lub karnym oferowania, dostarczania lub przyjęcia dziecka w jakikolwiek sposób w celu:

- a) seksualnego wykorzystywania dziecka;
- b) przekazania organów dziecka dla zysku;
- c) angażowania dziecka do pracy przymusowej;
- d) oraz nakłaniania w niewłaściwy sposób, jako pośrednik do udzielenia zgody na adopcję dziecka, z naruszeniem stosownych międzynarodowych instrumentów prawnych dotyczących adopcji – bez względu

¹⁴ Dz.U. z 1982 r. Nr 10, poz. 71.

¹⁵ Oświadczenie Rządowe z dnia 26 lutego 1982 r. w sprawie ratyfikacji przez Polską Rzeczpospolitą Ludową Konwencji w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji kobiet, przyjętej przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 18 grudnia 1979 r. (Dz.U. z 1982 r. Nr 10, poz. 72).

¹⁶ Dz.U. z 1991 r. Nr 120, poz. 526.

¹⁷ Oświadczenie Rządowe z dnia 30 września 1991 r. w sprawie ratyfikacji przez Rzeczpospolitą Polską Konwencji o prawach dziecka, przyjętej przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 20 listopada 1989 r. (Dz.U. z 1991 r. Nr 120, poz. 527).

¹⁸ Dz.U. z 2007 r. Nr 76, poz. 494.

¹⁹ Oświadczenie Rządowe z dnia 30 listopada 2006 r. w sprawie mocy obowiązującej Protokołu fakultatywnego do Konwencji o prawach dziecka w sprawie handlu dziećmi, dziecięcej prostytucji i dziecięcej pornografii, przyjętego w Nowym Jorku dnia 25 maja 2000 r. (Dz.U. z 2007 r. Nr 76, poz. 495).

na to, czy przestępstwa takie popełnione zostały w ich kraju, czy też za granicą, przez pojedyncze osoby lub w sposób zorganizowany.

W art. 3 ust. 2 przewidziano karalność także próby popełnienia którekolwiek z tych czynów oraz współudziału lub udziału w którymkolwiek z nich. W ust. 3 strony zobowiązały się do wprowadzenia karalności powołanych przestępstw „odpowiednimi sankcjami uwzględniającymi ich niezwykle poważny charakter”.

Dnia 15 listopada 2000 r. ZO ONZ uchwaliło Konwencję Narodów Zjednoczonych przeciwko międzynarodowej przestępczości zorganizowanej²⁰ wraz z dwoma uzupełniającymi protokołami, w tym Protokołem I o zapobieganiu, zwalczaniu oraz karaniu za handel ludźmi, w szczególności kobietami i dziećmi²¹, tzw. Konwencję i Protokoły z Palermo. Polska ratyfikowała Konwencję dnia 2 października 2001 r.; weszła ona w życie dnia 29 września 2003 r.²² Protokół I Polska ratyfikowała dnia 18 sierpnia 2003 r.; wszedł on w życie dnia 25 grudnia 2003 r.²³

Już w Preambule Protokołu zauważono, że „pomimo istnienia szeregu międzynarodowych instrumentów prawnych [...], nie ma instrumentu prawnego o charakterze uniwersalnym, który dotyczyłby wszystkich aspektów handlu ludźmi”. Miał on zatem uzupełnić istniejącą lukę i umożliwić skuteczne zapobieganie temu procederowi i jego zwalczanie.

Na szczególne podkreślenie zasługuje fakt, iż w art. 3 lit. a Protokołu sformułowano, pierwszą wiążącą i powszechnie uznaną na arenie międzynarodowej, definicję handlu ludźmi, zgodnie z którą, oznacza on „werbowanie, transport, przekazywanie, przechowywanie lub przyjmowanie osób z zastosowaniem gróźb lub użyciem siły lub też z wykorzystaniem innej formy przymusu, uprowadzenia, oszustwa, wprowadzenia w błąd, nadużycia władzy lub wykorzystania słabości, wręczenia lub przyjęcia płatności lub korzyści dla uzyskania zgody osoby mającej kontrolę nad inną osobą, w celu wykorzystania. Wykorzystanie obejmuje, jako minimum, wykorzystanie prostytutki innych osób lub inne formy wykorzystania seksualnego, pracę i usługi o charakterze przymusowym, niewolnictwo lub praktyki

²⁰ Dz.U. z 2005 r. Nr 18, poz. 158.

²¹ Dz.U. z 2005 r. Nr 18, poz. 160.

²² Oświadczenie Rządowe z dnia 27 sierpnia 2004 r. w sprawie mocy obowiązującej Konwencji Narodów Zjednoczonych przeciwko międzynarodowej przestępczości zorganizowanej, przyjętej przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 15 listopada 2000 r. (Dz.U. z 2005 r. Nr 18, poz. 159).

²³ Oświadczenie Rządowe z dnia 27 sierpnia 2004 r. w sprawie mocy obowiązującej Protokołu o zapobieganiu, zwalczaniu oraz karaniu za handel ludźmi, w szczególności kobietami i dziećmi, uzupełniającego Konwencję Narodów Zjednoczonych przeciwko międzynarodowej przestępczości zorganizowanej, przyjętego przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 15 listopada 2000 r. (Dz.U. z 2005 r. Nr 18, poz. 161).

podobne do niewolnictwa, zniewolenie albo usunięcie organów”. Natomiast, zgodnie z regulacją zawartą w art. 3 lit. c, werbowanie, transport, przekazywanie, przechowywanie lub przyjmowanie dziecka²⁴ celem jego wykorzystania uznawane jest za „handel ludźmi” nawet wówczas, gdy nie obejmuje żadnej z metod wskazanych powyżej.

Postanowienia w zakresie penalizacji zawarto w art. 5 Protokołu. W ust. 1 strony zobowiązano do uznania handlu ludźmi za przestępstwo w ich porządkach prawnych, jeżeli zostało popełnione umyślnie. W myśl ust. 2 strony mają podjąć działania konieczne dla uznania za przestępstwa:

- a) usiłowania popełnienia przestępstwa handlu ludźmi, z zastrzeżeniem uwzględnienia podstawowych pojęć ich systemu prawnego;
- b) uczestnictwa w charakterze współsprawcy w popełnieniu takiego przestępstwa; oraz
- c) organizowania innych osób lub kierowania innymi osobami w celu popełnienia przestępstwa handlu ludźmi.

Problematyka handlu ludźmi była także szeroko podejmowana na forum Rady Europy. Zwalczanie handlu ludźmi stało się przedmiotem jej zainteresowania w latach 80-tych XX w., a pierwszym dokumentem poświęconym tej kwestii było Zalecenie 1065 (1987) Zgromadzenia Parlamentarnego w sprawie handlu dziećmi i innych form wykorzystywania dzieci²⁵. Od tego czasu wydano szereg zaleceń nie tylko w Zgromadzeniu Parlamentarnym, ale także w Komitecie Ministrów, czy w Kongresie Władz Lokalnych i Regionalnych²⁶.

3 maja 2005 r. Komitet Ministrów przyjął Konwencję w sprawie działań przeciwko handlowi ludźmi²⁷ (tzw. Konwencja warszawska); otwarto ją do podpisu dnia 16 maja 2005 r. W stosunku do Polski weszła ona w życie dnia 1 marca 2009 r.²⁸ Już w Preambule Konwencji podkreślono,

²⁴ Zgodnie z art. 3 lit. d, „dziecko” oznacza osobę, która nie ukończyła osiemnastego roku życia.

²⁵ Dostępne pod adresem: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-DocDetails-EN.asp?fileid=15099&lang=EN&search=cmVjb2ltZW5kYXRpb24gMTA2NX0eXBIX3N0cl9lbjpsZWNVbW1lbmRhdGlvbg> (sierpień 2023 r.).

²⁶ Dostępne na oficjalnych stronach internetowych Zgromadzenia Parlamentarnego: <http://www.assembly.coe.int/nw/Home-EN.asp>, Komitetu Ministrów: <http://www.coe.int/en/web/cm> i Kongresu Władz Lokalnych i Regionalnych: http://www.coe.int/t/Congress/default_en.asp (sierpień 2023 r.).

²⁷ Dz.U. z 2009 r. Nr 20, poz. 107.

²⁸ Oświadczenie Rządowe z dnia 31 grudnia 2008 r. w sprawie mocy obowiązującej Konwencji Rady Europy w sprawie działań przeciwko handlowi ludźmi, sporządzonej w Warszawie dnia 16 maja 2005 r. (Dz.U. z 2009 r. Nr 20, poz. 108).

że handel ludźmi stanowi naruszenie praw człowieka oraz przestępstwo przeciwko godności i integralności istoty ludzkiej.

Pojęcie handlu ludźmi zostało zdefiniowane w art. 4 lit. a jako „werbowanie, transport, przekazywanie, przechowywanie lub przyjmowanie osób, z zastosowaniem groźby lub użyciem siły, bądź innych form przymusu, uprowadzenia, oszustwa, podstępu, nadużycia władzy lub wykorzystania słabości, wręczenia lub przyjęcia płatności lub korzyści dla uzyskania zgody osoby sprawującej kontrolę nad inną osobą, w celu wykorzystania. Wykorzystanie obejmuje, jako minimum, wykorzystywanie prostytutki innych osób, lub inne formy wykorzystywania seksualnego, przymusową pracę lub służbę, niewolnictwo lub praktyki podobne do niewolnictwa, zniewolenie albo usunięcie organów”. Chociaż w przekładzie na język polski definicja ta różni się nieznacznie od definicji zawartej w Protokole z Palermo, w anglojęzycznych wersjach językowych definicje te są tożsame.

W art. 4 lit. c zawarto regulację, odpowiadającą art. 3 lit. c Protokołu z Palermo, zgodnie z którą, werbowanie, transport, przekazywanie, przechowywanie lub przyjmowanie dziecka²⁹ celem jego wykorzystania jest uznawane za handel ludźmi nawet wówczas, gdy nie obejmuje żadnej z metod wymienionych powyżej.

W rozdziale IV Konwencji zawarto obszerne regulacje w zakresie prawa karnego materialnego. W art. 18 strony Konwencji zobowiązały się do podjęcia takich działań, w tym ustawodawczych, jakie mogą okazać się konieczne dla uznania czynów stanowiących handel ludźmi za przestępstwa, jeżeli zostały popełnione umyślnie. Zgodnie z art. 19 strony mają rozważyć uznanie za przestępstwa, zgodnie ze swoim prawem krajowym, korzystania z usług ofiar handlu ludźmi.

W art. 20 zobowiązano strony do uznania za przestępstwa następujących czynów związanych z dokumentami podróży lub tożsamości, jeżeli zostały popełnione umyślnie i w celu umożliwienia handlu ludźmi:

- a) fałszowania dokumentów podróży lub tożsamości,
- b) podrabiania lub dostarczania takich dokumentów,
- c) zatrzymywania, usuwania, ukrywania, uszkodzania lub niszczenia dokumentów podróży należących do innej osoby.

W art. 21 strony Konwencji zobowiązano do podjęcia takich działań, w tym ustawodawczych, jakie mogą okazać się konieczne dla uznania

²⁹ Zgodnie z art. 4 lit. d, „dziecko” oznacza osobę, która nie ukończyła osiemnastego roku życia.

za przestępstwa, popełnionych umyślnie, pomocnictwa lub podżegania do dokonania przestępstwa handlu ludźmi i przestępstw związanych z dokumentami podróży (ust. 1) oraz umyślnego usiłowania przestępstwa handlu ludźmi i przestępstwa fałszowania dokumentów podróży lub tożsamości (ust. 2).

W zakresie sankcji i środków karnych, w art. 23 nałożono na strony obowiązek zapewnienia, że powołane przestępstwa będą „karalne za pomocą skutecznych, proporcjonalnych i odstraszających sankcji”. W stosunku do przestępstwa handlu ludźmi popełnionego przez osoby fizyczne, sankcje te objąć mają kary pozbawienia wolności, które mogą dać podstawę ekstradycji. Natomiast osoby prawnie podlegać mają skutecznym, proporcjonalnym i odstraszającym sankcjom lub środkom karnym, w tym karom pieniężnym.

Strony zobowiązano do wprowadzenia regulacji prawnych umożliwiających skonfiskowanie lub pozbawienie w inny sposób narzędzi i korzyści pochodzących z przestępstw określonych w Konwencji, bądź też mienia, którego wartość odpowiada tym korzyściom. Ponadto, zobowiązano strony do podjęcia takich środków ustawodawczych, które umożliwią czasowe lub trwale zamknięcie przedsiębiorstwa, które było używane do prowadzenia handlu ludźmi, nie naruszając przy tym praw osób trzecich działających w dobrej wierze lub dla umożliwienia odmówienia sprawcy, czasowo, bądź trwale, wydania zezwolenia na prowadzenie działalności, przy wykonywaniu której doszło do popełnienia tego przestępstwa.

W art. 24 strony Konwencji zobowiązano do zapewnienia, że następujące okoliczności będą uważane za obciążające przy określaniu wysokości kary za popełnienie czynów uznanych za przestępstwa handlu ludźmi:

- a) przestępstwo w sposób umyślny lub przez rażące niedbalstwo naraziło na niebezpieczeństwo życie ofiary;
- b) przestępstwo zostało popełnione przeciwko dziecku;
- c) przestępstwo zostało popełnione przez urzędnika państwowego przy wykonywaniu obowiązków;
- d) przestępstwo zostało popełnione w ramach działania w zorganizowanej grupie przestępczej.

W art. 26 przewidziano klauzulę niekaralności, w myśl której, strony Konwencji, zgodnie z podstawowymi zasadami swoich wewnętrznych systemów prawnych, mają zapewnić możliwość nie karania ofiar za ich udział w czynach bezprawnych w zakresie, w jakim były do tego zmuszone.

W art. 39 Konwencji podkreślono, że nie narusza ona praw i obowiązków wynikających z Protokołu z Palermo i dąży do wzmocnienia zapewnionej przez niego ochrony oraz rozwoju zawartych w nim standardów.

Handel ludźmi w prawie krajowym

W prawie wewnętrznym, podobnie jak na forum międzynarodowym, początkowo penalizowane było tylko niewolnictwo. W Kodeksie karnym (KK) z 1932 r. nie zdefiniowano pojęcia handlu ludźmi i nie przewidziano regulacji wprost się do niego odnoszących. Kryminalizacji handlu ludźmi nie przewidywał również KK z 1969 r.³⁰ Regulację w przedmiotowym zakresie zawierał natomiast art. IX Przepisów wprowadzających Kodeks karny³¹.

W Uzasadnieniu projektu KK z 1997r.³² wskazano, że „Dla wypełnienia zobowiązań konwencyjnych projekt wprowadza także typ przestępny dotyczący handlu ludźmi”. Art. 253 § 1, umiejscowiony w rozdziale XXXII, stanowił: „Kto uprawia handel ludźmi nawet za ich zgodą, podlega karze pozbawienia wolności na czas nie krótszy od lat 3”. Chociaż w przepisie tym posługiwano się pojęciem handlu ludźmi, w KK pojęcia tego nie zdefiniowano. Natomiast nie była to jedyna norma prawna traktująca o handlu ludźmi. Zgodnie z art. 204 § 4 KK, umiejscowionym w rozdziale XXV, karze pozbawienia wolności od roku do lat 10 podlegał, kto zwabiał lub uprowadzał inną osobę w celu uprawiania prostytucji za granicą.

W doktrynie postulowano wprowadzenie definicji handlu ludźmi do KK, co wynikało m.in. z problemów z interpretacją tego pojęcia czy z kontrowersji odnośnie możliwości bezpośredniego stosowania definicji zawartych w aktach prawa międzynarodowego³³. Stąd też, w 2010 r. przyjęto nowelizację KK³⁴, której celem było „uporządkowanie zakresu kryminalizacji niezwykle szkodliwego i rozbudowanego zjawiska handlu ludźmi i potrzeba lepszego dostosowania regulacji polskiej do standardów

³⁰ Projekt Kodeksu karnego oraz Przepisów wprowadzających Kodeks karny, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1968.

³¹ Ustawa z dnia 19 kwietnia 1969 r. – Przepisy wprowadzające Kodeks karny (Dz.U. z 1969 r. Nr 13, poz. 95).

³² Uzasadnienie do projektu kodeksu karnego, Komisja ds. reformy prawa karnego, Wkładka do zeszytu 3/1994 Państwa i Prawa, Warszawa 1994, s. 82.

³³ Zob. F. Radoniewicz, Przestępstwo handlu ludźmi, Prokuratura i Prawo 10/2011, s. 147 – 150.

³⁴ Dz.U. z 2010 r. Nr 98, poz. 626.

międzynarodowych ratyfikowanych przez Polskę”³⁵. Do rozdziału XXIII KK wprowadzono nowy przepis obejmujący kryminalizację handlu ludźmi, oznaczony jako art. 189a, w następującym brzmieniu: „§ 1. Kto dopuszcza się handlu ludźmi, podlega karze pozbawienia wolności na czas nie krótszy od lat 3. § 2. Kto czyni przygotowania do popełnienia przestępstwa określonego w § 1, podlega karze pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5”. Uchylono art. 253 § 1 oraz art. 204 § 4 KK³⁶. Zmiana kodeksowego umiejscowienia przestępstwa przysłużyła się właściwшему określeniu dobra rodzajowego; wcześniejsze umiejscowienie było wielokrotnie w doktrynie krytykowane³⁷.

Do KK, w art. 115 § 22, wprowadzono definicję handlu ludźmi, w następującym brzmieniu: „Handlem ludźmi jest werbowanie, transport, dostarczanie, przekazywanie, przechowywanie lub przyjmowanie osoby z zastosowaniem:

- 1) przemocy lub groźby bezprawnej,
- 2) uprowadzenia,
- 3) podstępu,
- 4) wprowadzenia w błąd albo wyzyskania błędu lub niezdolności do należytego pojmowania przedsiębranego działania,
- 5) nadużycia stosunku zależności, wykorzystania krytycznego położenia lub stanu bezradności,
- 6) udzielenia albo przyjęcia korzyści majątkowej lub osobistej albo jej obietnicy osobie sprawującej opiekę lub nadzór nad inną osobą – w celu jej wykorzystania, nawet za jej zgodą, w szczególności w prostytucji, pornografii lub innych formach seksualnego wykorzystania, w pracy lub usługach o charakterze przymusowym, w żebractwie, w niewolnictwie lub innych formach wykorzystania poniżających godność człowieka albo w celu pozyskania komórek, tkanek lub narządów wbrew przepisom ustawy. Jeżeli zachowanie sprawcy dotyczy małoletniego, stanowi ono handel ludźmi, nawet gdy nie zostały użyte metody lub środki wymienione w pkt 1–6”. Tym samym uzupełniono dotychczas istniejącą lukę w prawie karnym. Sformułowana definicja odwzorowuje pojęcie

³⁵ S. Hypś, Komentarz do art. 189a (w:) A. Grześkowiak, K. Wiak (red.), Kodeks karny. Komentarz, wyd. 6, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2019, s. 1005.

³⁶ Uznano, że w związku z wprowadzoną ustawową definicją handlu ludźmi, jego rolę w zupełności przejął art. 189a.

³⁷ S. Hypś, op. cit., s. 1006.

handlu ludźmi zawarte w dokumentach międzynarodowych (Protokole z Palermo i Konwencji warszawskiej).

W literaturze wskazuje się na niedociągnięcia obowiązujących regulacji. Jeszcze w Opinii w sprawie projektu ustawy W. Wróbel podniósł³⁸, że definicja handlu ludźmi z art. 115 § 22 „może prowadzić do zawężenia dotychczasowego zakresu karalności”. Dlatego też za uzasadnione uważał wprowadzenie zwrotu „w szczególności” przed wyliczeniem form handlu ludźmi. J. Bojarski i O. Górniok zwracają uwagę³⁹, że w związku z faktem, iż ustawodawca postanowił nie wprowadzać sugerowanego sformułowania „w szczególności”, katalog zawarty w art. 115 § 22 pkt 1 – 6 jest wyczerpujący i za handel ludźmi mogą być uznane tylko i wyłącznie czynności sprawcze w nim wskazane. M. Mozgawa fakt ten uznaje⁴⁰ za „niewątpliwy mankament” wprowadzonej definicji. Jak wskazano w Opinii Komisji Kodyfikacyjnej Prawa Karnego⁴¹, zaaprobowanie definicji z art. 115 § 22 stanowi ograniczenie zakresu penalizacji czynów uznawanych za handel ludźmi na podstawie poprzedniego art. 253 KK. Komisja postulowała usunięcie z definicji egzemplifikacji metod i środków działania. Niemniej, w Opinii Komisji podkreślono, że definicja z art. 115 § 22 jest ściśle wzorowana na definicji zawartej w Protokole z Palermo, czy Konwencji warszawskiej, stąd też jest zgodna z zobowiązaniami międzynarodowymi Polski.

Zakończenie

Obecna sytuacja geopolityczna, w tym zwiększona migracja, niesie za sobą ryzyko nasilenia występowania na naszym terytorium transnarodowego przestępstwa handlu ludźmi. Polska będąc stroną wielu multilateralnych aktów prawnych, przyjęła na siebie szereg zobowiązań w zakresie przeciwdziałania temu przestępstwu, jego ścigania i karania

³⁸ W. Wróbel, *Opinia z dnia 20 stycznia 2001 r. w sprawie rządowego projektu ustawy z dnia 23 września 2009 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny, ustawy – Przepisy wprowadzające Kodeks karny, ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz ustawy o Policji*, VI Kadencja, Druk Nr 2387.

³⁹ J. Bojarski J., O. Górniok, *Komentarz do art. 115 KK (w:) M. Filar (red.), Kodeks karny. Komentarz*, wyd. 5, Wydawnictwo Wolters Kluwer Polska SA, Warszawa 2016, s. 839.

⁴⁰ M. Mozgawa, *Komentarz do art. 189a KK (w:) M. Mozgawa (red.), Kodeks karny. Komentarz*, wyd. VII, Wydawnictwo Wolters Kluwer SA, Warszawa 2015, s. 502.

⁴¹ *Opinia Komisji Kodyfikacyjnej Prawa Karnego do projektu ustawy z dnia 23 września 2009 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny, ustawy – Przepisy wprowadzające Kodeks karny, ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz ustawy o Policji*, VI Kadencja, Druk Nr 2387.

jego sprawców. Wraz z przyjmowaniem kolejnych regulacji międzynarodowych, zmianie ulegały wewnętrzne przepisy w zakresie kryminalizacji przestępstwa handlu ludźmi. I chociaż w doktrynie wskazuje się na niedociągnięcia obecnych regulacji i postuluje wprowadzenie zmian, kodeksowa definicja handlu ludźmi jest ściśle wzorowana na definicjach zawartych w aktach prawnomiędzynarodowych i jest zgodna z zobowiązaniami międzynarodowymi nałożonymi na Polskę w wiążących aktach prawa międzynarodowego.

Bibliografia

- Boister N., *An Introduction to Transnational Criminal Law*, Wydawnictwo Oxford University Press, Oxford 2012.
- Filar M. (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, wyd. 5, Wydawnictwo Wolters Kluwer Polska SA, Warszawa 2016.
- Grzeškowiak A., Wiak K. (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, wyd. 6, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2019.
- Mozgawa M. (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, wyd. VII, Wydawnictwo Wolters Kluwer SA, Warszawa 2015.
- Pawłowski M., *Międzynarodowe standardy ścigania handlu ludźmi i ochrony jego ofiar*, Wydawnictwo Helsińska Fundacja Praw Człowieka, Warszawa 2014.
- Radoniewicz F., *Przestępstwo handlu ludźmi*, Prokuratura i Prawo 10/2011, s. 147 – 150.